

“Coğrafya Kader Midir?”

Nedenleri Ve Sonuçlarıyla Tarihi Bağlamda Kölelik Ve Sömürgecilik

Neslihan PARLAK ¹

Öz

Tarihin farklı evrelerinde farklı coğrafya ve farklı kültürlerde zaman zaman kölelik olgusuna rastlanılmaktadır. Her toplumun kendi şartlarında değerlendirilmesi gereken bu olgu örneğin Müslüman toplumlarda savaş ganimeti olarak ele geçirilen yerlerden ve Müslüman olmayan insanlardan seçilirdi. Coğrafi keşiflerle daha da genişleyen dünya coğrafyasında yayılma ve hâkim olma hırsı ile insanlar farklı kaynaklar ve güçlere ihtiyaç duyar olmuş bu ihtiyaçlarını da giderebilmek adına güçlü olan aynı zamanda kendini güçsüz gördüğü üzerinde istediğini yapma ve yaptırma hakkına sahip görmüştür. Yüzyıllardan beri süre gelen bir köle geleneği zaten varlığını sürdürmekle birlikte, köleler genel olarak Akdeniz köle pazarında satışa çıkarılırdı. Mevcutta zaten var olan kölelik kurumu, batılı toplumların Afrika'ya gelişiyle çok büyük ivme kazandı.15. yüzyıldan itibaren güçlü olanın isteklerini yerine getirmek için Afrika'lı insanlar özellikle uygun görülmüştür. Transatlantik köle ticareti, bu sistemin dayattığı insanlık dışı şartlar ve bu ticaret için Afrika'nın önemi üzerinde durmak özellikle önem taşımaktadır. Bu çalışmada kölelik olgusu, nedenleri, bu nedenler arasında özellikle neden Afrikalıların bu sistem için uygun görüldükleri, kendini üstün gören batılı beyaz ırk, sömürgeciliğin bir uzantısı olarak ırkçılık ve sömürü sistemi üzerine ilgili literatür taraması yapılmış ve tartışmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kölelik, Transatlantik, Köle Ticareti, Irkçılık, Afrika

Is The Birthplace One's Fate?

Slavery And Colonialism In Historical Context With Causes And Results

Abstract

At different stages of history, the phenomenon of slavery is sometimes encountered in different geographies and different cultures. This phenomenon, which should be evaluated under the conditions of each society, for example in Muslim societies they were chosen from places that were seized as spoils of a war and among non-Muslim people. With the ambition to spread and dominate the world geography, which has expanded even more after the geographical discoveries, people need different resources and powers in order to meet these needs, and the strong ones who also see themselves as having the right to do what he want sand what he think sover the weaks. Although slavery was an old tradition that has already been for centuries, slaves were generally put up for sale in the Mediterranean slave market. The existing institution of slavery gained great acceleration after the arrival of western

---

¹Öđr.Gör, Konya Teknik Üniversitesi, Dışilişkiler Birimi, Erasmus Koordinatörlüğü. nparlak@ktun.edu.tr

Orcid: 0000-0002-2927-2435

societies to Africa. From the 15th century on wards, the African blackman has been particularly suited to fulfill the wishes of the strong ones. It is especially important to emphasize and under line the importance of the transatlantic slave trade, the in humane condition simposed by this system to the slaves and the importance of Africa for this trade. In this study, the phenomenon of slavery, its causes, and especially the reason why Africans were deemed appropriate for this system, the western white race that regards itself as superior, the concept of racism as an extension of colonialism and the exploitative colonial system were reviewed and tried to be discussed.

KeyWords: Slavery, Transatlantic, Slave Trade, Racism, Africa.

Giriş

Küreselleşen dünyamızda artan ihtiyaçlar, sanayileşme ve makineleşme ve bu doğrultuda artan üretim ve tüketim ihtiyaçları ve hatta günümüz şartlarında yapay zekâ ile geliştirilen yazılım dünyası ile insanoğlu her dönemde kendini geliştirmiş ve yaşamın koşullarını iyileştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de çeşitli süreçlerden geçmiş, evrilmiş, pek çok sıkıntılı sürece göğüs germek durumunda kalmıştır. Bundan yaklaşık beş yüz yıl öncesinde, artan ihtiyaçlara paralel olarak gelişen kölelik kurumu da yaşamın akışına ayak uydurmak için oluşturulmuş sancılı süreçlerden birisidir. Köken olarak bakıldığında bir zamanlar Akdeniz köle pazarında satılan köleler içinde Slavlar merkezi bir rol üstlenmişlerdi. Zaten kelime olarak kelime kökenine bakıldığında da İngilizce *slave* kelimesi *slav* kelimesinden türetilmiştir.

Kölelik bir anlamda zenginlik göstergesi sayılabilir. Zenginlerin yaşamlarında konfor sağlamak amacıyla lüks bir mal gibi görülmüşlerdir tarih boyunca. Kölelerin belirli bir görev tanımları yoktur. Sahip onu hangi amaçla satın almışsa öncelikli aslı görevi odur. Sahiplerinin yaşam standartlarına asla sahip olamamakla birlikte, insani haklara da sahip olamamışlar, bir meta gibi görülerek elden ele satılmışlardır. Ait oldukları sahibin gözetimi altında sürekli çalışmaları beklenen kölelerin kendilerinden sonra gelen nesillerinin de köle olması beklendik bir durum olagelmıştır. Bu duruma genel anlamda *sosyal ölüm* veya *menkul kölelik* adı verilmektedir. Verilen bu nitelme yadırganmamalıdır çünkü bu sistemde kölelerin ruhu ölmüş gibidir. Hiçbir sosyal hakka sahip olmadan yaşayan ruhu ölü ama bedeni çalışan bir mal olarak görülmektedirler. Kölelik kavramını *yanaşma* ve *rehin* kavramlarıyla karıştırmamak gerekir çünkü *yanaşmalar* bağlandıkları kişiye belirli bir menfaat durumu karşılığında gönüllü olarak bağlanırlar ve istediklerinde bu ilişkiden vazgeçme durumları söz konusudur. Öte yandan rehinlikte ise belli borcun karşılığında teminat olarak alacaklıya verilen kişiye rehin denir ve borcun ödenmesi durumunda ya da borcun anlaşılan vadesi bittiğinde rehinlik ortadan kalkar. Kölelik ise tamamen bu iki kavramdan farklı işleyen bir sistemdir ve kölelerin hiçbir suretle onayı alınmaz. Hatta kölelik bir sistem haline geldikten sonra tüccarlar tarafından kaçırılarak zorla köle yapıldığının tarihte örnekleri çoktur. Bunlardan en çarpıcı olan örneklerden biri de batılı ismiyle GustavusVassa ya da kendi ismiyle Olaudah Equiano, ailesiyle yaşadığı evin avlusundan kaçırılarak satılmıştır.

Akdeniz ticaret tarihindeasırılarcı vazgeçilmez bir meta olarak, köleliğin tarihi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir (Taşbaş, 2020, s. 489).Tarih boyunca tam olarak nerede ve ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte, neredeyse her toplumun kendi kültürel tarihi ve yaşam şartları içinde kölelik olgusuna rastlanır.İnsan yaşamının artan ihtiyaçları doğrultusunda bu ihtiyaçları karşılamak adına ortaya çıktığı varsayımıyla kölelik 15. yüzyılda özellikle şeker plantasyonlarında artan iş gücü talebini karşılamak adına, batı toplumlarının coğrafi keşiflerin ardından Afrika kıtasına ulaşmalarıyla büyük bir ivme kazanmış ve sanayi

toplumları dönemine kadar da birkaç yüzyıl boyunca insanlık dışı deneyimlerle dolu acılı bir süreç olmuştur. Bu süreçte özellikle seçilmiş olan Afrika coğrafyasının jeopolitik konumu ve Atlantik plantasyon sistemi ve ticari döngüsü içinde Afrika insanı önemli bir yer tutmuştur. Doğduğu yer Afrikalı adamın bu anlamda yazgısı olmuş ve Afrikalı insanlar metalaştırılarak satılmıştır. Afrika insanı aslında bir taraftan kendi içinde de ihanete maruz kalmıştır çünkü kölelik sistemi içerisinde olan -kendi tercihi ile maddi çıkarlar gözetmek adına ya da sistemin bir parçası olmaya zorlanmış- Afrika insanı da mevcuttur. Köle tacirleri olarak bilinen toplayıcılar bir diğer deyişle tedarikçiler de genellikle Afrikalı insanlar arasından seçilmişlerdir. Bir tarafta doymak bilmez hırslar ve daha fazla kazanma güdüsüne karşı diğer tarafta canı ve bedeni dışında verebilecek başka hiçbir şeyi olmayan insanların çaresiz dramı olan bu açıkça sömürü sistemini, insan ihtiyacını karşılamak adına yine insan yaşamını yok sayan hümanizmden çok uzak ticaret döngüsünü ve tüm bunlar yaşanırken bir tarafın hiç duyulmayan sesi ve diğer tarafın haklı çıkmak adına meşrulaştırma çabaları, çalışmanın konusu kapsamında altı çizilmesi gereken önemli boyutlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Afrika her zaman rengi koyu olan adamın toprağı batı ise her zaman beyaz ırkın sancağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Plantasyon Sistemlerinin Oluşumu ve Küresel Ticaret

Atlantik köle ticaretinin doğuşu ve yaygınlaşması için şeker gibi bir maddenin sebep olduğunu anlamak oldukça güçtür ancak Avrupa'nın şeker düşkünlüğü ve sürekli artan ihtiyacın giderilmesi gerekliliği şüphesiz tetikleyici unsur olmuştur. Şeker kamışı bitkisinin suyundan üretilen şeker için ilk ehlileştirme çalışmaları Yeni Gine'de başlamış, oradan Hindistan'a, buradan Arabistan'a ve de Akdeniz kıyı bölgesine yayılmıştır. Haçlılar bu dönemde karşılaştıkları Müslüman topluluklardan pek çok şey öğrenmişlerdir ve bunlardan biri de şeker kamışı bitkisi ve şekerdir. 13. yüzyıl başlarında Müslümanlar tarafından yerlerinden edilen haçlılar Malta ve Kıbrıs başta olmak üzere Akdeniz'de farklı bölgelere göç etmişlerdir. Kıbrıs'ta şeker kamışı yetiştirmeye devam etmişler ve Avrupa'ya şeker ihracatı yapmayı sürdürmüşlerdir. Böylece burada Atlantik plantasyon sistemlerinin temeli atılmıştır.

Ancak Kıbrıs'ta şeker üreticiliğinde pek çok sorun vardı. Burası sulak yerler seven bu bitki için kurak kalmaktaydı. Bu nedenle çok fazla sulama gerektiriyordu. Sulama içinde bol miktarda para lazımdı. Bununla da bitmiyordu çünkü bitkiyi yetiştirmek ilk basamaktı, şeker elde etmek için yetişen şeker kamışı bitkisinin hemen işlenmesi de gerekliydi. Bu nedenle her plantasyonun kendi işleme sistemlerine de sahip olması gerekiyordu. Yani yetiştiriciliğin yapıldığı arazi ile işleme tesisleri aynı yerde olmalıydı ve bunun için de ciddi sermaye gerekiyordu. Ayrıca buralarda çalışacak insan gücü de önemli bir sorun teşkil ediyordu. Bitki işlenirken öğütme makinalarının vakit kaybetmemek adına aralıksız çalışmaları gerekiyordu. Az sayıda işçi ile yapılamayacak kadar meşakkatli ve yorucu bu işte sık sık yaralananlar oluyordu. Böylesi ağır şartlarda tehlikeli bir iş için Kıbrıslı köylüler pek istekli olmuyorlardı. Ancak köleler bu işi yapabilirlerdi, çünkü onların iş seçme şansları yoktu ve verilen her işi yapmaya zorlanabilirlerdi. Üstelik paydos ettiklerinde köylü işçiler gibi evlerine de dönemezlerdi. Plantasyonlarda çalıştırmaya en uygun olanlar şüphesiz kölelerdi ancak köle maliyetleri bu işi başlatan Normanlar için çok yüksekti.

Avrupa ticaretine hâkim olan İtalyanlar zengindi. Kıbrıs'taki İtalyan tüccarlar sahip oldukları sermayelerini önce bu plantasyonları yönetmek sonra da Normanlardan plantasyonları satın almak için kullandılar. Kıbrıs Avrupa ekonomisinin dönüşümü için bir başlangıç noktası olmuştur. Ticarete kazanılan paralar artık tarım ve üretime (sanayiye) kaydırılıyordu. Avrupa kapitalizmi ile plantasyon sistemi yan yana büyüyor, birinde kazanılan

para diğerinin gelişimi için harcanıyordu. Burada temelleri atılan plantasyon sistemlerinin kazancını Avrupa yerken acılarını ve ezilmesini buralarda çalışmak zorunda bırakılan insanlar yaşıyordu, çünkü her geçen gün şeker için talebin artması çalıştırılacak köle sayısının artması anlamına geliyordu. Plantasyon sistemi İtalya eliyle İspanya, Portekiz ve diğer Akdeniz ülkelerine doğru yayılırken çalıştırılan köleler genelde ya Slavlar ya da Araplar olmaktaydı. 1453 yılında İstanbul’un fethi ile Türkler İtalyanlar’a boğazları kapatınca, İtalyanların plantasyonları için gerekli iş gücü kaynağı da kesilmiş oldu. Yakın dönemde Portekizli denizcilerin Hindistan’a ulaşabilecekleri bir deniz yolu bulmak umuduyla Atlantik’i araştırmaları sırasında Kanarya ve Madeira adalarını buldular. Kanarya adalarında tanıştıkları yerli Guançelerin pek çoğu şeker plantasyonlarında çalışmak üzere Madeira’ya gittiler. Madeira kısa sürede dünyanın en büyük şeker üreticisi haline geldi. Ancak deniz yolu seyahati ve taşımacılığı sert rüzgâr ve akıntı nedeniyle hala büyük bir sorun teşkil ediyordu. 1434 yılında Portekiz denizci GilEannes Afrika kıyılarından eve dönmek için en kolay yolun önce Atlantik’e açılıp sonra Portekiz’e yönelmek olduğunu keşfetti. İleriki zamanlarda bu yöntem transatlantik üzerinde köle taşıyan gemilerin öncelikli güzergâhı olacaktı. Potansiyel köle kaynağının artık Afrika olabilecek olması ve yolculuğun da artık mümkün olmasıyla birlikte Portekiz artık bir köle tedarikçisi haline geldi. Günümüzde Gana olarak bilinen bölgeye El Mina (maden) adında bir ticaret kalesi inşa ettiler ve burası köle ticareti için çok önemli bir merkezdi. Portekizliler gemilerini bir yerden başka bir yere ticari mallar taşımak için kullandılar. Değiş tokuş sistemiyle işleyen ticarete alınıp satılan malların listesi kumaş başta olmak üzere baharat, fildişinden yapılmış bazı oymalar, post (çeşitli hayvan postları) ve altın gibi ürünleri kapsamaktaydı. Yerleşmeye başlayan ticari sistemle birlikte Afrika da Atlantik ticaretinde rol almaktaydı.

Kısa bir süre sonra Sao Tome adasına yerleşen Portekizliler burada şeker plantasyonu kurup yetiştiriciliği başarımları üzerine iki önemli şeyi ispatlamış oldular: bunlardan birincisi tüketim merkezinden bu kadar uzakta da verimli yetiştiricilik mümkündü, ikincisi de daha önce Madeira’da başardıkları köle işçiliği ve şeker üretimi arasındaki ilişki pekişmiş oldu. İleride plantasyon sistemlerinin Yeni Dünya’ya geçmesiyle birlikte kölelerin Afrikalı olacağı olgusu da otomatik bir şekilde gerçekleşti. Ancak burada plantasyon sistemi uzun ömürlü olmadı çünkü ilk bilinen köle direnişi de burada gerçekleşmiştir. Kölelerin etrafa dağılıp plantasyona saldırılar düzenlemeleri üzerine plantasyon sahipleri burayı terk etmek durumunda kalmışlardır.

1492 yılında Columbus tarafından Yeni Dünya keşfedilince, zaten evden çok uzakta bir yerde de üretimin sağlanıp gayet ihtiyacı karşılayabileceği Madeira denemesinde anlaşıldığı için, Yeni Dünya’nın güneyinde yer alan Brezilya plantasyonların kurulması için uygun bulundu. Burada yapılan şeker üretimi Atlantik adalarındaki şeker üreticilerinin ancak rüyasında görebileceği kadar verimli olmuştu. Artık bir sisteme oturtulan şeker üretimi buradan Karayip havzasına doğru yayıldı ve şeker üretilen alanlar artarken aynı oranda çalışacak iş gücü için kölelere duyulan ihtiyaç da artmıştır. (Gilbert&Reynolds,2008, s.240-241)

Anlamsal ve işlevsel açıdan geniş bir yelpazeyi içine alan kölelik kavramı şüphesiz salt ırkçılık ekseninde şekillenmemiştir. Eğer öyle olsaydı şüphesiz kölelik için en uygun görülen kesim Ortadoğu Müslümanları olurdu. Kısmen bu kesimden insanlar da bulunsa da kölelik kavramı Yeni Dünya yerlileri ve özellikle Sara Altı Afrikalıları merkeze almıştır. Aslında daha ziyade ırkçılık kölelikten beslenmiş bir kavramdır çıkarımı yanlış olmayacaktır.

Kölelik kurumu için öncelikle plantasyonların bulunduğu yerlerde yaşayan Kızılderili yerliler uygun görülürse de zamanla etkisini kaybetti. Kızılderililerin köleleştirilmek istenmesinin

en büyük sebebi şüphesiz zaten aynı coğrafya üzerinde yaşıyor olmaları ve taşınmalarına ihtiyaç olmamasıydı. Ayrıca bu toplumun köleleştirilmesini meşrulaştırmak da kolay olacaktı çünkü Hristiyan değillerdi ve Hristiyanlığa dönüştürülmeleri için kontrol altına alınmaları yeterli bir gerekçeydi. Ancak gururlu kişilik yapılarıyla kendi değerleri ekseninde yaşayan bu insanlara boyun eğdirmek pek kolay olmamıştır ve istenilen düzeyde iyi köle olmamışlardır. Ayrıca dış dünyadan bağımsız yaşayan bu insanların bir dönem Avrupa'ya musallat olmuş salgın hastalıklara karşı da bağışıklığı yeterince güçlü değildi. Avrupa ile temaslarının ardından birkaç on yıl içinde nüfusları ciddi oranda azaldı. Hastalıklara karşı zayıf olmaları onları kötü köle yaptı çünkü plantasyonlarda çalışan yerlilerin ortalama ömrü bir yıldan azdı. Tam işi öğrenirken kaybedilen yerlilerle zaman harcamak anlamsızdı. Bir diğer köle grubu olan sınır dışı edilmiş Avrupalı suçlular ya da borçlanma vb. sebeplerle sözleşmeli çalışma şartlarıyla Yeni Dünya'ya getirilen Avrupalı kölelerdir. Bunlar da Yeni Dünya düzenine ayak uyduramamış, çoğu kez sözleşmelerindeki haklarının ardına sığınarak isyan etmiş veya haklılık göstergesi olarak kullanılan Hristiyan olma ve beyaz ırktan olma gerekçeleriyle köleliğe karşı çıkmışlardır. Boyun eğenler ise sarıhumma ve sıtma gibi hastalıklara karşı dirençsiz kalmışlardır ve bunların da ömrü ortalama bir yıldan az olmuştur. Sonunda plantasyonlarda çalışma şartlarına en uygun çıkanlar Afrikalılar olmuştur. Hem büyük çoğunluğu Hristiyan değildiler, hem salgın hastalıklara karşı daha dirençliydimler hem de yerinden yurdundan koparılan bu insanları kontrol altına almak nispeten daha kolay olmuştur. Royal Afrika Şirketi gibi köle ticareti yapan aracı şirketler sayesinde kölelik kısa sürede sömürülen insanların kendileri dışında pek çok kesim için kazançlı bir sistem haline gelmişti.

Köleliğin Doğası ve Taşınma Koşulları

Atlantik sistem köle ticaretinde kölelik kavramını ve altında yatan dehşet unsurlarını tam olarak anlatabilenin zorluğu bir yana, kölelerin süreçte deneyimledikleri hem fizyolojik hem de psikolojik acıların tarihte benzer görülebilecek örnekleri sayıca azdır. Tamamen metalaştırılmış bu insanların hiçbir konuda söz hakkının olmaması bir yana sadece maddi kar elde etmek amacıyla köle tüccarlarıyla köle sahiplerinin inisiyatifinde bir eşya misali alınıyor, satılıyor, yer değiştiriyorlardı. Daha önce de bahsedildiği üzere bu insanlar tamamen kabullenmiş ya da biraz olsun bu duruma gönüllü olmamışlardı. Kaçma teşebbüsleri, şiddetli direniş veya intihar onların kişiliklerine ve bedenlerine yönelik yapılan bu saldırıya direnme şekillerinden bir kaçıydı.

Kölelerin toplayıcılar tarafından ele geçirilmesi ile başlayan tehlikelerle dolu ölümcül süreç gemilerle nakledilişlerine kadar pek çok durak noktasında devam etmektedir. Gemilere varana kadar uzunca bir süre fabrika denilen köle toplama depolarına/kamplarına kadar yürüyerek zincirlenmiş şekilde seyahat etmeye zorlanıyorlardı. Bu kamplara ulaştıklarında da günlerce yürümüş insanlıktan çıkmış halde buraya sağ ulaşabilmiş olanlar da burada insanlık dışı davranışlara maruz kalıyorlardı. El Mina gibi köle kıyılarında yer alan kalelerde yaşayan Avrupalı tüccarlar köle tedarikini depolara istiflenen kölelerden sağlıyor, araçlarla yapılan karlı anlaşmalar sonrasında aldıkları köleleri kendi milletine ait köle gemileri limana ulaşana kadar günlerce belki aylarca bekletiyorlardı. Anlaşma sağlandıktan sonra ilk olarak köleler kapsamlı bir muayeneden geçirilirdi. Zira ticareti ve sağlanacak karı düşürebilecek herhangi bir risk almak istemiyorlardı. Güç ve sağlıklarını ispatlayabilmek için çeşitli fiziksel aktiviteleri yapmaya zorlanırlardı. Köle tüccarları "mallarının" kusurunu kapatmak ve saklamak yollarına başvurabildiğinden alıcılar alacakları malları en ince detayıyla inceleyirdi. Almaya karar verdikleri köleler alıcıyı simgeleyen bir mühür ile dağlanarak işaretlenirdi. Eğer gemiyi dolduracak sayıya ulaşılammışsa sayı tamamlanana kadar beklenirdi. Yükleme öncesi köleler tekrar muayene edilir, bitlenme sorununa karşı

tedbiren tamamen tıraş edilirdi. Gemilere yüklendikten sonra asıl ölümcül süreç başlardı. Zira bu zamana kadar anlatılanlar gemideki nakil şartlarının yanında bir filmin fragmanı gibi kalmaktaydı. Balık istifi gemilere konulan bu insanlar, çoğu kez kapasiteyi artırmak amacıyla rafların üzerine de yerleştirilirdi ve sonuç olarak hiçbirisine oturarak seyahat edebileceği bir alan bile kalmazdı. Hareket kapasitelerini kısıtlamak amacıyla elleri ve ayakları çoğu kez bağlanırdı. İnsan atıkları için sadece elden ele dolaştırılacak olan fiçiler dışında bir imkân tanınmazdı. Deniz tutması yaşayanların atıkları, 38 dereceyi aşan sıcaklık sonucu terleme ve nefes alacak yeterli oksijenin bile kalmadığı bu kapalı ve pis kokan ortamda günlerce seyahat ederlerdi. Zincirleme ve hareket kısıtlılığından dolayı çoğunda açık yaralar oluşurdu ve böylesi bir ortamda enfeksiyon kapanlar olurdu ve bu sıkışık ortamda fiziksel temas ve sıcak nemli hava yüzünden enfeksiyon bulaşıcı olurdu. Kölelerin sıkıntıları bununla bitmiyordu, beslenme şartları da çok yetersizdi. Hem daha fazla köle taşımak için alan açmak için mümkün olduğunca asgari miktarda yiyecek ve su tedarik edilir hem de yolculuğun herhangi doğal bir sebeple uzaması ihtimaline karşı erzak yetsin diye sadece yaşayabilecekleri kadar yemek ve su verilirdi. Bu şartlarda gemilerde insan kayıpları elbette kaçınılmazdı. Gemilerde taşınanların %10'u yolculuk sırasında kaybediliyordu. Şartlara dayanamadığı için intihar ederek kurtulmaya çalışanlar da oluyordu. Bazen hastalananlarda salgın riski durumuna karşı gemi mürettebatı tarafından denize atılanlar da oluyordu. Böylesi insan zihnini zorlayan bir süreç ve yaşanılması mümkün olamayacak gayri-insani şartlar maalesef insanlık tarihinde kapatılması güç bir yara olarak kalacak ve bu zamanları çağrıştıran herhangi bir durumda sızlamaya devam edecektir.

Köleliğin Kurumsal Bir Olgu Haline Gelmesi

Kölelik kavram olarak tarihte pek çok noktada karşımıza çıksa da 15-19. yüzyıllar arasında deneyimlenen kölelik olgusu tarihin hiçbir noktasında benzerine rastlanılmamış bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihler arasında kölelik kurumu kaynağını yalnızca Afrika'dan almaktadır ve özellikle Afrikalı siyahi ırkın tercih edilmesi, ele alınan dönemdeki kölelik sistemini diğer örneklerinden belirgin şekilde ayırmaktadır.

Coğrafi keşiflerin ardından zaten ekonomik siyasi krizler yaşayan Avrupa'nın yeni kaynaklara duyduğu ihtiyaçlar artmıştır.Ferguson'un Batı ve Ötekilerde belirttiği üzere Avrupa ekonomik yönden öyle kötü durumdaydı ki dönemim veba salgınının ardından kişi başına düşen gelirin artmış olması bile önem arz etmekteydi (Ferguson, 2011, s.50). Kendi içinde ekonomik bunalımların atlatılabilmesi, işsiz nüfusun istihdamı ve ticaretinyaygınlaştırmak istenmesi gibi sebeplerle deniz aşırı bölgelere yönelime neden olmuştur. Amerika'nın keşfi ile bu ihtiyaçların giderileceği coğrafi alana sahip olan Avrupa, buradaki yerli halklar olan Kızılderililerin neredeyse soyunu kurutmuştur.Bu defa da burada yer alan tarım alanlarında ve daha başka insan gücü gerektiren işlerde çalıştırmak üzere ciddi bir insan gücüne ihtiyaç duymuştur. Bunun çözümünü de transatlantik sistem ile sağladığı köle ticaretinde bulmuştur. Ancak sürecin meşrulaştırılması ve yaşananların haklı tarafı olabilmek adına çeşitli bahanelere ihtiyaç duyulmuştur.

Edward Said *Şarkiyacılık* adlı eserinde köleliğin gerekçelendirilmesiniFourier'dan*Mısır'ınTasviri*örneği ile anlatır:

Bir yeri mevcut barbarlığından kendi yararına olması için kurtarmak, Şark'ı Batı'nın modern yöntemiyle eğitmek, siyasi açıdan kontrol etmek için geçen süreçte askeri gücü artırmak ya da rolünü azaltmak, Şark için sabit kalıplar dillendirmek, imparatorluk stratejisi bakımından sahip olduğu önemi ve bir Avrupa eklentisi olarak sahip olduğu doğal rolü tamamen benimseyerek Şark'a bir kimlik, biçim ve tanım sunmak, bu bağlamda yerli halk

için işgal sürecinde elde edilen bilgileri “modern bilgiye katkı” başlığı altında yüceltmek, Şark’ı her yönüyle keyfine göre yöneten bir Avrupa varlığını hissetmek, yeni disiplinler kurmak, her şeyi bölümlere ayırmak, şemalaştırmak ve kaydetmek, her gözlenen ayrıntıdan bir genelleme yapmak, her yapılan genellemeden de Şark mizacına uygun şekilde yasalaştırmak ve en önemlisi yaşanan gerçekleri yazının hammadmesine dönüştürmek, sadece Şark hiçbir güce direnmez görüldüğü için, mevcut tüm gerçekliği elinde tutmaktır. Tüm bunlar Mısır’ın Tasvirinde Şarkiyatçılığın vücut bulmuş tasarılarıdır. Mısır’ın Tasvirini olanaklı kılan da pekiştiren de Napolyon’un Mısır’ı bu girdapta boğması olmuştur(Said, 2003, s. 95-96).

Bir dönem en karlı iş olarak görülen köle ticareti için köle toplamının çeşitli yolları vardır. Örneğin çok uzun yıllardan beri Portekiz sömürgesi(1483-1975) olan Angola’daPombeiros adı verilen Portekizli tüccarlar köyleri dolaşarak bıçak, şarap, kumaş gibi mallar karşılığında köle toplamışlardır. Ayrıca zaman zaman burada yaşayan toplulukların arasını bozup çıkan kargaşalıktan yararlanarak da köle toplamışlardır. Bu iç kargaşalıklar neticesi çıkan savaşlarda başarılı olan subaylara Portekiz kralı ödül olarak toprak dağıtmıştır. Bu stratejinin de köle toplama işi için önemli bir teşvik olduğu söylenebilir. Yerli toplulukların başında birer başkan yer almaktadır ve bu başkanlar Portekizli tüccarlar için yeter sayıda köle bulmakla görevlendirilmişlerdir. Eğer başkanlar herhangi bir nedenle yeter sayıda köle toplayamazlarsa çok ağır dayak ile cezalandırılmaktaydı. Burada şunu belirtmek de faydalı olacaktır ki köle ticaretinde köleler sadece gemilere bindirilip denizaşırı ülkelere pazarlanmıyordu. Bilindiği üzere Afrika yer altı kaynakları bakımından oldukça verimli bir coğrafyadır ve özelde Angola da Afrika’da yer alan zengin bölgeler arasındadır (Demir, 2013, s. 5). Angola örneğine dönülecek olursa; burası Elmas, manganez ve demir madenleri bakımından oldukça zengin bir yerdir Demir’in sunduğu istatistiklere göre sahip olduğu kaynaklar bakımından sıralandığında ilk üç içerisinde yer almaktadır (a.g.e., s. 5) ve bunları işleyecek insan gücüne burada da ihtiyaç vardır. Portekizler sömürgesi olan bu bölgede Amerika, Belçika ve İngiltere ile uluslararası şirketler kurmuşlardır. Bu şirketler bünyesinde ise yerliler en kötü şartlarda çalıştırılmışlardır. Kölelik hem sosyal hem de kurumsal bir hal almaya başlamıştır (Nun, 2010, s. 4). Yerli mahallelerinde polis ekipleri sürekli devriye gezer ve güçlü kuvvetli sorun çıkarabilecek olan yerlileri toplar yol yapımı, köprü ya da kışla yapımında çalıştırılmak üzere gönderirlerdi.Bu güç ve zorbalık karşısında dönemin Portekiz sömürge bakanı“*Halkı çalışmaya alıştırmak istiyoruz. İş çok ama çalışacak işçi yok. (...) taşraya yolladığımız adamlar yakaladıklarını toplayıp işyerlerine gönderiyorlar, bu kötü bir şey mi?*” şeklinde açıklama yaparak yaşananları meşrulaştırmaya çalışmıştır.(Topuz,2018, s.124)

Bir diğer yöntem ise işlerin kızıştığı zamanlarda daha acımasızdır. Köle tacirleri köyleri basarak özellikle 15-25 yaş aralığında çalışmaya uygun dinamik yapıdaki kadın ve erkekleri tercih ediyor, karşı koyanları ise öldürüyorlardı. Ele geçirilen köleler köle kamplarında toplanıyor buralara gelene kadar yürüyerek yolculuk yaptırılıyorlardı.

Bu bölgelerde yaşayan insanların kendini yönetmeye hazır olmamaları ve siyahi ırkların bilim sanat ve yönetim gibi yeteneklere sahip olmamaları gibi sebeplerle kurtuluşlarının ancak onlardan daha üstün olan akıllılar tarafından sağlanabilecek olması geçmişten bugüne sömürgeci güçlerin ardına sığındıkları en temel bahanelerdir. (Soyinka, 2018, s.66)

Fransız sömürge bakanı Jules Ferry’nin sözde medeniyet ve yardım götürdükleri topraklarla ilgili ifadeleri tüm dünya genelinde kölelik ve sömürü sistemlerinin meşrulaştırılması ve haklı gösterilmesi için ortak bir dili temsil eder gibidir: “*Üstün ırkların*

alçak ırklara karşı hakkı vardır. Onlar için (...) bir görev de var. Üstün ırkların aşağı ırkları medenileştirme sorumluluğu vardır.” (Akt. Özensoy,2019, s.833)

Köleliğin Kaldırılması

Kölelik sisteminin içinde olan tüm köleler köleliğe karşı direnmiş, özgürlük için uğraşmışlardır. Bu sisteme son verilmesi gerekliliğini savunan sesler ya hiç duyulmamış ya da görmezden gelinmiştir. Bu sisteme karşı çıkması beklenen kitle şüphesiz öncelikle insan olmakla birlikte, bu sistemin yarattığı tüm insanlık dışı uygulamalara şahit olmuş, uzaktan ya da yakinen bu sistemin bir parçası olmuş kişilerdi. Ancak ilginç olan şudur ki, eski köleler bile köle satın alarak maddi varlıklarını artırma çabasına düşmüşlerdir. Amerika plantasyonlarından kaçarak kendi devletlerini kurmak isteyen insan toplulukları vardı. Bunlardan biri olan Marunlar adıyla bilinen topluluk köleleri kendi topraklarında çalıştırmak için plantasyonları yağmalamışlardı. Marun topluluklarından biri olan Palmares’te ise kendi yerine kölelik yapacak biri bulunursa o köle özgürlüğüne kavuşurdu. Benzer şekilde, kölelikten kurtulup bir şekilde özgürlüklerine kavuşmuş olanlar bir şekilde Afrika’ya geri dönüyor ve kölelik işine giriyorlardı. Halbuki aynı zorlukları yaşamış, can pazarına çıkarılmış, evinden yurdundan koparılıp bin türlü zorluğa katlanmış bu insanların (bu sistemdeki şanslı azınlık) sistemin içinde yer almaktan ziyade maddi kaygılara kapılıp da kendi yaşadıklarının belki de çok daha beterini başkalarına da yaşatmaları ayrıca ilginçtir. Yani kısacası bu sistemde kimse kendisi köle olmak istemiyor ancak başkalarının köle olmasında bir sakınca görmüyorlardı.

Öte yandan bir Hristiyan mezhebi olan Quakerlar kölelik karşıtı söylemleriyle ünlü olmuşlardır. Ancak tüm kölelik sisteminin ahlaki yönden kabul edilemez olduğunun kabulü noktasına gelene kadar epey uzun bir zaman geçmiştir. Yine de söylemleri karşılık bulmuş kurdukları özgürlük savunucusu dernek aracılığıyla kölelerin özgürleşmesi ve ülkelerine iade edilmeleri amacıyla Sierra Leone’da bir merkez kurdular. Özgür kent (Freetown) olarak bilinen bu merkez noktası önemli yankı uyandırmıştır. Köleliği illegal bir kurum olarak ilk ilan eden ülke 1803 yılında Danimarka olmuştur. Aslında 1772 yılından beri İngiltere’de kölelik yasa dışı ilan edilmişti ancak İngiliz sömürgelerinde ve Amerika’nın güneyinde daha birkaç on yıl daha kölelik faal olarak devam etmiştir. 1820 yıllarından itibaren İngiltere çalışmalarını yoğunlaştırdı, artık deniz kuvvetleri aracılığıyla köle gemilerini yakalıyor, kölelerin Sierra Leone’a iade edilmesini sağlıyordu. Yakalanan ve özgürleştirilen her bir köle için askerlerine ödüller veriyordu. Bu çabalar aslında görünüşte takdir edilmesi gereken şeylerdi ancak bunun sömürge edinmek için bir bahane olarak kullanılması pek de takdiri hak edecek bir tutum olmamıştır. Artık köle çalıştırmak riskli bir iş haline gelmiş ve bunun sonucunda köleler için şartlar daha da acımasızlaşmış, Amerika’da köle fiyatları artmıştı. Köle ticaretinin sona ermeye başlamasıyla Afrikalı köle tedarikçisi devletler için de büyük sorun teşkil etmiştir. Ellerinde ne yapacaklarını bilmedikleri bir sürü köle kalmıştı. Zamanla köle kaynakları kurumaya başladı. Bu durum köle tüccarlarını kölelere aile kurmalarına izin vermeye zorladı. Elbette bu durum olması gereken insani bir hak olarak verilmedi, kölelerin neslinin devam ederek kendi kendini sürdüren bir kurum haline getirilmek istenmesinin bir sonucuydu. Özgürleştirme hareketlerinin bir sonucu olarak Afrika’ya dönen köle sayısı artmış ve geri dönenler Sierra Leone ve Liberya’da misyonerlik faaliyetleri yapmışlar, okullar açıp gazeteler yayımlamışlardır.

Kölelik sisteminin kademeli olarak pratik olarak sona ermesiyle birlikte Atlantik ticaret de zayıflamaya ve Atlantik dışı ticaret önem kazanmaya başlamıştı. Amerika şeker plantasyonlarından şeker dünyanın dört bir yanına gelmeye devam etmekteydi. Günümüzde

bile Amerika'ya iş gücü göçleri devam etmektedir. Kölelik öncesi dünya ile kölelik sonrası dünya şartları karşılaştırıldığında ortaya büyük farklar çıkmaktadır. 1450 yılında ekonomik açıdan Avrupa ve Afrika neredeyse denk konumdaydı ve Amerika kıtasının varlığını her ikisi de bilmiyordu. 1850 yılına gelindiğinde ise dünya transatlantik sistemde şekillenmiş, Amerika'da yaşayan çok sayıda Afrikalı ve Avrupalı vardı ve kıta tarım ve hayvancılık uygulamalarıyla dönüştürülmüştü. Artık Afrika, Avrupa'ya göre çok daha fakirdi ve gelişmemişti. Yakın gelecekte de bu coğrafyanın çoğu sömürgeleştirilmiş ve Avrupa hâkimiyetine girmişti. Modern tarihin en büyük çaplı zoraki iş göçü şeklinde nitelendirilebilecek köle ticaret sistemi de böylece son bulmuştur.

Kölelik Sisteminin Sonuçları

Birkaç yüzyılı kapsayan köle ticaret sistemi ile Afrika'dan Amerika'ya getirilen insan sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte milyonlarla ifade edilmektedir. Çoğu kayıt dışı ve yasadışı yollarla yapılan köle nakillerinin tam sayılarını resmi kayıtlar olmaksızın bilmek zaten olanaksızdır. Her ne kadar rakamlar kesin olmasa da bu sistemde Yeni Dünya'ya getirilmiş olan köle sayısının 14-20 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir(akt. Gür,2014, s.51). Bu rakamlara yolculuk esnasında yitirilmiş olanların sayıları da eklenince durum daha da korkunç hale gelmektedir. Çünkü yolculuk esnasında taşıma siteleri ve gemilerdeki şartlar ele alındığında kaybedilenlerin oranı her bir taşıma için ayrı ayrı %20 civarında olduğu bilinmektedir (Tatar,2011, s.213).

Ekonomik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında “coğrafya kaderdir” denildiği zaman kastedilen anlam aslında gelişmişlik ya da az gelişmişlikle ilgili sebepleri yine o coğrafyaya ait olduğu bilinen niteliklerle izah etmek gibi bir yanılgıya düşülür. Ama yine de her şeye rağmen az gelişmişliği o coğrafyaya özgü bir kaderci mantık hep yeniden üretilmektedir (Kaygalak, 2021, s.585).

Dünya genelinde gelir dağılımına bakıldığında, dünyada yoksulluk ve aşırı yoksulluk içinde yaşayan en kalabalık nüfusun başta Sahra altı Afrika ve Ortadoğu savaş bölgeleri yer almaktadır. Dünya nüfusu günümüzde yedi milyarın üzerindedir ve dünyadaki nüfus artışında az gelişmiş ülkelerin payı diğerlerine oranla çok daha fazladır. Günümüz dünyasında az gelişmiş ülkeler sıralamasında yer alan 48 ülkeden 33 tanesi Afrika kıtasında yer almaktadır (Yüceşahin,2015, s.33). Aslında Afrika maden, işgücü, toprak ve güneş bakımından çok zengin bir coğrafya olmasına karşın bölgedeki yoksulluk nedenleri çok düşündürücüdür.Çoğu araştırmacılara göre bölgenin yaşadığı yoksulluğun en temel sebebi olarak Afrikalı insanların geçmişini gölgeleyen kölelik ve sömürge sistemlerinin sonuçları olduğu ifade edilmektedir. Afrika elmas ve pırlanta gibi değerli taş rezervlerinin en büyüğüne sahiptir ancak kendi sahip olduğu rezervleri işletmesine izin verilmemiştir. Keşif, işleme ve kesim gibi aşamaları Afrika'da yapılan değerli taşlar işlenmek üzere ederinin çok daha altında fiyatlarla Avrupa tarafından alınmakta ve piyasaya çok büyük kazançlarla sürülmektedir. Yıllık yaklaşık olarak 90 milyar dolar olan değerli taş üreticiliğinden Afrika'ya layık görülen tutar yaklaşık 19 milyar dolardır(Nimir,2018, s.36). Avrupa'nın Afrika üzerindeki yatırım ve yönetim politikaları Afrika'yı kalkındırmaktan ziyade kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda olmuştur. Afrika gelişmemiş bir yer değildir, gelişmesi engellenmiş bir yerdir ve bunun üstesinden gelebilmek de yine Afrika'nın kendi dinamikleri sayesinde olabileceği açıktır.

Yabancılar gelmeden önce, diğer coğrafyalarda olduğu gibi savaş, göç siyaset gibi doğal süreçleri yaşıyor olan Afrika zaten mevcutta var olan zorlu iklim şartları gibi olumsuzluklarla mücadele içerisindeydi. Buna bir de yabancıların gelip sömürü politikaları izlemiş olmaları eklenince gelişmemiş Afrika imgesi çok da yadırganacak bir durum değildir.

Eğer Avrupa toplumları işgal ve sömürü amacıyla geldikleri bu coğrafyada tehlikeli salgın hastalıklara karşı kendilerini korumayı becerememiş olsalardı, Afrika kendi kültür ekseninde evrilir ve şüphesiz çok daha fazla gelişirdi(Marr,2018, s.236).

Sanayileşme sürecinden hemen önce dünyadaki en çok gelir bırakan ticari sistem olan köleliğin sanayileşen toplumlar için bir öz sermaye oluşturduğunu ifade etmek yanlış bir söylem olmaz. Her ne kadar eleştirilse ve karşı çıkılsa da Williams tezinin göre sanayi devrimi için gerekli olan maddi ihtiyaç kölelik ve plantasyon sisteminden elde edilen yüksek gelir ve karlar ile karşılanmıştır. Bu anlamda sanayi devriminin temeli bu sistem sayesinde atılmıştır. Tartışmalı olmakla birlikte bu tezin doğrulanabilir yanları vardır. Bunlardan ilki erken sanayi döneminde gelişme gösteren yerlerin başında İngiltere yer almaktadır. İngiltere aynı zamanda şeker tüketiminin en fazla olduğu bölgedir ve transatlantik ticaret üçgeninin içinde yer alıyor olması ilginçtir. Bir diğeri ise köle iş gücü sadece plantasyonlarda değil aynı zamanda yol, sulama sistemleri, kanal gibi insan gücü gerektirecek pek çok alanda kullanılmıştır ve bunlarda kapitalizmin ve modern yaşamın gelişmesinde çok önemli yer tutan altyapılardır. Diğer taraftan kölelik sisteminin kaldırılmasına yönelik girişimlerin sanayiciler tarafından yapılmamış ya da yönlendirilmemiş olması da bu tezin sorgulamaya açık yönlerindedir(Gilbert&Reynolds, 2008, s.265-266).

Kölelik ve sömürge sistemlerinin etkisi de şüphesiz kendileri kadar yıkıcı olmuştur. Her ne kadar bu sistemler artık görünürde aktif değilse de, bir zamanlar aktif oldukları yerlerde halen çok ciddi travmatik sonuçları vardır. 1993 yılında bir zamanlar Almanya'nın daha sonra Belçika'nın sömürgeci olmuş olan Ruanda'dan duyulan kötü haberler tüm dünyayı şaşırtmıştır. İki büyük topluluktan biri olan Hutular'ınTutsilere karşı kanlı acımasızlığının nedenleri için 15. yüzyıl ve sonrası sömürgeciliğin bir yansıması olarak etnik ayrımcılığın mercek altına alınması gerekmektedir(Özensoy,2019, s.820).Ruanda'da yaşadığı bilinen Hutu,Tutsi ve Twa topluluklarının arasında etnik ayrımcılığın ilk izlenimleri sömürge dönemine rastlamaktadır. Bu dönem öncesinde olmayan sosyal ayrılıklar bu dönemde baş göstermeye başlar ve kabileler arası rekabet ve husumet artar. Sömürge döneminde halkın etnik geçmişine göre verilen kimlik kartları, Hutular mecburi üretim ve işçiliğe zorlanırken Tutsilere yönetim ve idari işlerin verilmesi, sosyal imkanlarda ve eğitimde onlara ayrıcalık tanınması gibi durumlar bu iki kabile arasındaki gerilimin temellerinin atıldığı en önemli sebeplerdendir(akt. Sencerman,2019, s.42).

Kölelik, sömürge ve bunların meşrulaştırılması için kullanılan *üstün ırk= beyaz adam ifadeleri her ne kadar günümüzde* eskisi kadar etkili olmasa da halen ırkçılığın bir yansıması olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Aslen Nijeryalı olan araştırmacı Wole Soyinka Afrika üzerine pek çok araştırma yapmış, günümüzde turizm amaçlı kullanılan ama geçmişin toplama kampları olan yerleri ziyarette bulunduğu gözlem yazılarında dönemin şartlarını anlatmaktadır. Gana'nın yukarı doğusunda yer alan Pikworo Köle Kampında kölelerin ederlerine göre sınıflandırıldıklarını, işe yarar ve para edecek olanların Salaga'da yer alan pazara çıkarıldığını işe yaramaz görülenlerin ise çoğunlukla öldürüldüğünü ve yakıldığını anlatmaktadır. Erzak yetersizliği bahanesiyle- aslında güçlenip direniş göstermesinler diye- kölelere yeter miktarda yemek bile verilmeyen bu kamplarda insanların yaşadığı bu gerçeklik karşısında dünyanın geri kalanının *Unutkanlık Ağacı'nın* altında uyuduğunu ifade eder. Böylesi bir tarihin unutulması hele ki bir yara misali geride kalan etkileri sürekli kaşınır ve Sudan gibi ülkelerde sürekli yeniden canlandırılırsa elbette mümkün değildir. Nijerya'nın bugün yaşadığı kabileler arası rekabetin de temelleri geçmiş köle ticaret sisteminde yaşanan rekabete dayanmaktadır. Nijerya köle tedarikçilerinden iki önemli kabile olan Mobee kabilesi ve Abass kabilesi arasında yaşanan

ticari gerginlik nedeniyle günümüzde Nijerya siyaseti bu iki kabilenin arasındaki gerginlikten etkilenmektedir(Soyinka,2018, s.70-78).

Köleliğin kaldırıldığı, sömürgeciliğin son bulduğu yakın tarihte bile bu dönemin çağrışımsal uzantıları vardır. Hala Afrika kökenli siyahi ırk için alt-insanlaştırma girişimlerine tanık olmaktadır. Alabama’da yaşayan Afro-Amerikalı diye tabir edilen köle-torunları tarım işçileri üzerinde yaklaşık 40 yıl süren frengi aşısı deneyi² yapıldı. 1932-1972 yılları arasında yapılan bu deney esnasında penisilin kullanımı standartlaşmasına rağmen, frengi virüsü enjekte edilen insanlara hastalığın vücuttaki yayılımının izlenmesi amacıyla penisilin aşısı yapılmamış ve bu insanlar gözden çıkarılabilir insane malzemesi olarak feda edilmişlerdir(Soyinka,2018, s.81).

Kölelik ve sömürü sistemleri sadece ekonomik açıdan değerlendirilmemesi gereken olgulardır. Kültürlerarası etkileşim açısından çok büyük önem arz etmektedir. Öncelikle ticari sistemle Afrika’ya gelenler burada yerleşmeye başladıklarıandan itibaren yerli halklarla da bir etkileşim içine girmişlerdir. Benzer şekilde transatlantic sistemden özgürleşere kanayurtlarına geri dönenler de sayıca az olsalar da kaldıkları yerlerin kültürlerini memleketlerine getirmişlerdir. Sonraki süreçte sömürgeleşen yerlerde konuşulan resmi dil sömürgesi oldukları ülkelerin dilleri olunca ciddi birçok dilliliğe ve kültürel etkileşime neden olmuştur.

Günümüz şartlarında Afrika köllerinden yeniden doğan coğrafya olarak betimlenmektedir. Yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve sürdürülebilir olması için başta eğitim alanı olmak üzere sağlık, ekonomi, sosyal ve kültürel ilişkiler anlamında ciddi atılımlar yapılmaktadır. Daha önce bahsettiğimiz yakın tarihte kanlı olayların yaşandığı Ruanda bu anlamda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Soykırımın yaşandığı kaotik günlerden bugüne dek birkaç on yıl içinde Itotero eğitim sistemiyle yaptığı sıçrayış takdireşayandır. Batının gözlüğünün ardında talihsiz Kara Afrika imgesi halen mevcut olsa ve zaman zaman ırkçı ayrımlar ve değersizleştirme girişimleri olsa da Afrika’nın yakın tarihte çok daha iyimser bir noktada ve çok daha gelişmiş bir güç olarak karşımıza çıkacağı beklenmektedir. Bunu söylemek için mevcut en büyük gerekçe şüphesiz nüfusun büyük bir kısmını oluşturan çok dilli genç nüfustur. Yarının yetişkinleri olan bu genç nüfus dünyadaki hakim dilleri ve kültürleri yakinen tanımaktadır. Sömürge döneminden ve kölelik sisteminden artakalan en iyi belki de tek iyi sonuç geride bırakılan çok dillilik olmuştur.

SONUÇ

Yüzyıllardan beri süre gelen köle ticaretinin kurumsallaşması büyük ölçüde batılı toplumların Afrika’ya gelişile ilişkileridir. 15. yüzyıldan itibaren güçlü olanın isteklerini yerine getirmek için Afrika’lı insanlar özellikle uygun görülmüştür. Yerliler, batılıların getirdikleri, kendilerine değişik görünen malları satın alabilmek için karşılık olarak köle olarak tuttukları ya da tutsak ettikleri Afrikalı insanları değiştirmişlerdir. Kimi zaman takas yapmış kimi zaman da karşılığında para almışlar ve kendi elleriyle durumun kurumsallaşmasına aracılık etmişlerdir. Böylece Atlantik köle ticareti için gerekli olan köle ihtiyacının karşılanmasında biraz da Afrika yerli halkının kendi eliyle sisteme dâhil olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz (Delibaş, H. 2019, s.34).Transatlantik köle ticareti, bu sistemin dayattığı insanlık dışı şartlar ve bu ticaret için Afrika’nın seçilmiş olmasının nedenlerini bilmek özellikle önem taşımaktadır.

² 1932-1972 yılları arasında yapılan Tuskegee Frengi Deneyi

Afrika'nın dünya haritası üzerindeki konumu dolayısıyla sahip olduğu jeopolitik önem ve kıta olarak Afrika coğrafyasının sahip olduğu zengin yer altı kaynakları burayı sömürgeci güçlerin ana hedefi haline getirmiştir. Bu coğrafyada doğmuş olmak dışında hiçbir "kabahati" olmayan Afrika insanının sömürgeci batılı güçlerin materyalist arzularını gidermek için hedef seçilmeleri tamamen yaşadıkları coğrafyanın bir cazibe merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu coğrafyada kölelik ve sömürgecilik döneminde yaşanan insanlık dışı olaylar ve tarihi süreç, “Coğrafya kaderindir” mottosunun hayat bulmuş şekli gibidir. Batı yazınındaki edebi eserlerde Afrika'nın her yerinden altınlar çıkan tarım arazileriyle, çatıları som altınla kaplanmış ev tasvirleriyle süslenmiş imgelemi de Batının Afrika hırsına metaforik bir etkisi olduğu da söylenebilir.

Bu zengin topraklara altın madeni hayaliyle gelen batı toplumları, bu topraklardan insani açıdan utanç verici bir kazançla çıkmışlardır. Batılı toplumlar varlıklarına varlık katarken Afrikalı insanlar telef olmuş geride kalanlarla birlikte Afrika toprakları da kısım kısım sömürgeleştirilmiş ve kıtanın neredeyse her yeri talan edilmiştir. 19. yüzyılda köleliğin yasa dışı ilan edilmesiyle kıta yavaş yavaş esareten kurtulmaya ve tarihin açtığı derin yaralarını sarmaya başlamıştır. Son 50 yıl içinde adeta küllerinden yeniden doğmaya başlayan Afrika coğrafyası için bu yaşanan tarihi süreç şüphesiz bir dönüm noktası olmuştur. Afrika insanı tarihi gerçekliğinin farkındadır ve gelişen dünya şartlarına ayak uydurabilmek adına Afrika çeşitli atılım planları gerçekleştirmektedir. Gelecekte Afrika imgesi umut vaat etmektedir. Tarihi bir talihsizlik ve trajedi olarak değerlendirilen bu sürecin etkilerinden kıtanın kurtarılması için UNESCO Köle Yolu Projesi'ni³ başlatmıştır. Bu süreci deneyimleyenlerin hikayelerini konu alarak tarihin örtbas edilerek değil de paylaşarak karanlık yönlerini aydınlatmayı, tarihi gerçekliklerden ders çıkarmayı ve mücadele ve başarı temsili anlamında ilham olma gibi amaçlar güdülen bu proje aracılığıyla daha iyi bir dünya olgusu yaratmak amaçlanmaktadır. Benzer şekilde Birleşmiş Milletler de 2015-2024 yıllarını Afrika Kökenli İnsanlar On Yılı⁴ ilan etmiş, bu on yıl içinde hiçbir ayırım gözetilmeksizin toplumların modernleştirilmesine ve UNESCO eğitim ve kültür çalışmalarının da katkısıyla kıta insanının iyileştirilmesine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

2001 Milenyum Komisyonu raporunda Afrika ile ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir: Afrika geçmişini kabullenmelidir. Dış dünya ile ancak bu şekilde bir ilişki kurulabilir ve üzücü tarihinde yer alan tüm tarafların ancak bu şekilde yeni bir ilişki çağı başlatmasını sağlayabilir(Akt.Soyinka,2018, s.65).

Tarihten benzeri görülmemiş yaralar almış Afrika Kıtası için dış dünya ile sağlıklı ilişkiler kurmasının Milenyum Komisyon raporunda ifade edildiği gibi sadece kendi çabalarıyla olabileceği beklentisi taraflı bir bakış açısıdır. İhmal ya da ihlal yoluyla bir şekilde bu karanlık sürece neredeyse tüm dünya dâhil olmuştur. Bu nedenle dünya milletlerinin ortak kalkınma ve modernleşme girişimleri ile ancak bir nebze Afrika kıtası ve insanının yaraları sarılabilir.

³Resmi olarak 1994 yılında Benin'de başlatılan, köle yolu ticareti ve kölelik nedenlerini ve sonuçlarını araştıran bir UNESCO projesidir.

⁴ Bu bilgi UNESDOC Digital Library sayfasından edinilmiş ve Türkçeye çevrilmiştir. Daha detaylı bilgi şu adreste mevcuttur: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002453/245396e.pdf>

Afrika’da bugün gelir dağılımı açısından çok ciddi sıkıntı içerisinde. Bir taraf sonsuz refah içinde parmaklarını altın ve elmaslarla donatırken diğer tarafta içeceği su için toprağı kazmak zorunda kalanlarla doludur (Ataöv,2010, s.72). Bu kesimdeki insanlar açlık sınırında değil açlığın tam ortasında yaşamaktadır. Ekonomik dağılımın sadece mutlu bir azınlığın isteklerine cevap vermesi ile refaha ulaşılması mümkün değildir. Refah seviyesini artırmak için orta sınıfın desteklenmesi şarttır.UNESCO ve Birleşmiş Milletler gibi dünya örgütlerinin yaptığı çalışmalar kayda değer olmakla birlikte, kıtada hüküm süren yoksulluk, işsizlik, eğitim ve sağlık gibi konularda geliştirme çalışmaları yerel ve uluslararası kalkınma programları aracılığıyla yapılmaktadır ve henüz istendik düzeye ulaşmamıştır. Öncelikle bu alanlarda yapılacak geliştirme çalışmaları kıtanın gelecek refahı açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ataöv, T. (2010). *Emperyalizmin Afrika sömürsü*. İstanbul: İleri YayınlarıBıçakçı, H. (2018). *Sömürge Öncesi Dönemden Günümüze Afrika’da Kentler ve Kentleşme Hareketleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2018/3, Sayı:32, s. 58-88
- Delibaş, H. (2019). *Transatlantik Köle Ticaretine Dair Bir Analiz* (Gorée ve Saint Louis Köle Ticareti),AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, 2(1),32-42.
- Demir, E. (2013). *Küresel Ekonomide Afrika Ülkelerinin Konumu ve Türkiye ile İlişkiler*. Türkiye İş Bankası. İktisadi Araştırmalar Bölümü.Available at: https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/ar_12_2013.pdf
- Ferguson, N. (2020). *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*. (Çev. N.Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. 4.baskı
- Gilbert, E. ve Reynolds, J. T. (2008). *Dünya Tarihinde Afrika Tarihöncesinden Günümüze* (2nd ed.). New Jersey:PearsonPrenticeHall.
- Gür, N. (2014). *Köle Ticareti Ve Ekonomik Gelişme*. International Review of Economics Management. Volum 2, Number 2, 2014, p. 49-62.
- Kaygalak, I. (2021). *"Coğrafya Kaderdir" Üzerine*. Reflektif Journal of Social Sciences, 2021, Vol. 2(3)DOI: 10.47613/reflektif.2021.47
- Marr, A. (2018). *Büyük Dünya Tarihi*. İstanbul: Yakamoz Kitap
- Nimir,F. A. (2018). *Fransa'nın Afrika'da Uyguladığı Sömürge Vergileri*.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Nunn N. *ShackledtothePast: TheCausesandConsequences of Africa'sSlaveTrade*. In: Diamond J, Robinson JA *Natural Experiments of History*. Cambridge: Harvard UniversityPress ; 2010. pp. 142-184.

Available at: <https://scholar.harvard.edu/nunn/publications/shackled-past-causes-and-consequences-africas-slave-trade>

Özensoy, A.U. (2019). *15 ve 16.Yüzyıllarda Sömürgecilik Hareketleri, Fiyat Devrimi ve Sömürgecilik İdeolojisi*. Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2019, Cilt 5, Sayı 3.

Said, E.W. (2003). *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sencerman, Ö. (2019). *Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi*.Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl 9, S. 18.

Soyinka,W. (2018). *Afrika'ya Dair*. Ankara: Hece Yayınları.

Tatar, T. 2011. *Sömürgecilik ve Kızıl- Kara Katliam*. Sosyoloji Konferansları Dergisi, 44(2): 195- 220.

TAŞBAŞ, Erdal, (2021), “*Akdeniz Köle Ticaret Güzergâhında Bir Durak: Rodos Adası*”, Belgi Dergisi, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2021/I, ss. 483-499.Topuz, H. (2018). *Büyülü Afrika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yüceşahin,M.M.(2015). *Afrika: Demografik Yapı, Mekân, Sorunlar Ve Gelecek?*Nüfusbilim Dergisi, 2013, 35: 31-61